

Par naida runu

Naida runas fenomens ir klātesošs kā pasaules, tā Eiropas un Latvijas mērogā. Ņemot vērā augošo sociālo mediju ietekmi, tam pat ir tendence palielināties. Atkarībā no sociāli politiskā konteksta konkrētas valsts ietvaros tas iegūst jaunas nokrāsas un pavērsienus. Latvijā šobrīd novērojami naida runas izteikumi, kas attaisno vai pat slavina Krievijas brutālo iebrukumu Ukrainā, nomelno ukraiņu nācijai piederīgos, kā arī aicina uz vardarbību pret viņiem. Ukrainas kara kontekstā izplatīti izteikumi pret Latvijas pamatnāciju - latviešiem. Joprojām varam lasīt arī antisemitiskus izteikumus, kā arī naida runas komentārus, kas vērsti pret personas dzimumu, dzimumidentitāti, seksuālo orientāciju un invaliditāti.

ANO Ģenerālsekretārs A. Guterrešs, 2022.gadā atklādams pirmo starptautisko dienu cīņā pret naida runu, norādījis, ka naida runa ir “uzbrukums iecietībai, iekļaušanai, daudzveidībai un mūsu cilvēktiesību normu un principu būtībai, kas kavē mieru, stabilitāti, ilgtspējīgu attīstību un liek pamatus vardarbībai.”¹ Cita starpā naida runa ir bijusi “priekšvēstnese” genocīdam Ruandā, Bosnijā un Kambodžā. Holokausts nesākās gāzes kamerās, bet gan ar naida runu pret minoritāti.² Naida runa var izpausties kā ksenofobija, rasisms, antisemitisms un naidis pret sievietēm.

Demokrātiskā sabiedrībā vārda brīvībai ir īpaša nozīme, jo bez tās nav iespējams sabiedrības progress un katra indivīda pašīstenošanās. Plurālisma, tolerances un atvērtības nosacījumi, kas ietverti Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību konvencijas 10.pantā, aizsargā arī tādas idejas, kas aizvairo, šokē un satricina.³ Vienlaikus Eiropas Cilvēktiesību tiesa (turpmāk – ECT) norādījusi, ka demokrātiskās sabiedrībās var būt nepieciešams sodīt vai pat nepieļaut izpausmes formas, kas izplata, kurina, atbalsta vai attaisno vardarbību, naidu vai neiecietību.⁴

Latvijas normatīvajā regulējumā par naida runu paredzēta kriminālatbildība. Krimināllikuma 78.pantā paredzēta atbildība par nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšanu, savukārt Krimināllikuma 150.pantā paredzēta atbildība par sociālā naida un nesaticības izraisīšanu.

Tomēr publiskajā telpā, sociālajos tīklos nereti sastopamies ar mutiskiem vai rakstiskiem izteikumiem, kas būtu uzskatāmi par naida runu, bet par kuriem nebūtu piemērojama kriminālatbildība. Vairumā gadījumu par šādiem izteikumiem, iespējams, būtu piemērojama administratīvā atbildība. Latvijā administratīvā atbildība par nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšanu un par sociālā naida un nesaticības izraisīšanu nav paredzēta. Liela daļa komentētāju, kas ar naidpilniem izteikumiem vērsušies pret mazaizsargātām grupām, palikuši nesodīti. Tādējādi naida runa turpina pastāvēt, nodarot kaitējumu demokrātiskām vērtībām un raisot nesodāmības sajūtu.

¹ https://www.un.org/en/observances/countering-hate-speech/messages?_gl=1*siabd2*_ga*MjE0Mzk2ODY4LjE2NTU4MTU1MjM.*_ga_TK9BQL5X7Z*MTY3Mjg0MDY4OS4yLjEuMTY3Mjg0MTcwNi4wLjAuMA..

² <https://www.un.org/en/hate-speech/understanding-hate-speech/hate-speech-and-real-harm#collapseOnePlus>

³ ECT 1976.gada spriedums lietā Handyside pret Apvienoto Karalisti. Nr. 5493/72.

⁴ ECT 2003.gada 4.decembra spriedums lietā Gunduz pret Turciju. Nr. 35071/97. 40.rindkopa.

ANO Komiteja rasu diskriminācijas izskaušanai ir rekomendējusi, ka rasistisku izteikumu kriminalizēšana notiek attiecībā uz smagām lietām, kas pierādītas bez pamatotām šaubām. Eiropas Savienības pamatlēmumā⁵ paredzēts, ka krimināltiesības izmantojamas, apkarojot vienīgi sevišķi smagas rasisma un ksenofobijas izpausmes. Eiropas Komisija pret rasismu un neiecietību Vispārējās politikas rekomendācijā Nr.15 minējusi pasākumu kopuma nepieciešamību cīņā pret naida runu, kurā ietilptu arī administratīvā un civilā atbildība, kā arī kriminālatbildība ļoti specifiskos un ierobežotos apstākļos.⁶

ANO Augstais cilvēktiesību komisārs paudis, ka ir skaidri jānošķir trīs veidu izteikumi: izteikumi, kas ir noziedzīgi nodarījumi; izteikumi, par kuriem nav kriminālatbildības, bet par kuriem iespējama civiltiesiska prasība vai administratīvi tiesiskas sankcijas; izteikumi, par kuriem nav ne krimināltiesiskas, ne civiltiesiskas un administratīvi tiesiskas sankcijas, bet kas tomēr raisa bažas par iecietību, civilizētību un cieņu pret citu tiesībām.⁷

Jautājums par administratīvās atbildības noteikšanu attiecībā uz naida runu dažādos forumos fragmentāri ir ticis debatēts. Tiesībsargs jau 2019.gadā organizētajā diskusijā par naida runu ir uzsvēris administratīvās atbildības par naida runu noteikšanas nepieciešamību. 2022.gada 15.februāra Saeimas Juridiskās komisijas Krimināltiesību politikas apakškomisijas sēdē⁸ tika apspriests iekšlietu ministres priekšlikums par administratīvo atbildību par sociālā naida un nesaticības izraisīšanu.

Eksperti uzsvēruši “alternatīvas jeb vieglākas atbildības” par naida runu noteikšanu. “[..] iepazīstoties ar Latvijas tiesu spriedumiem saistībā ar Krimināllikuma 78.un 150.pantu, ne vienmēr ir radusies pārlicība, ka krimināli sodītā naida runa atbilst visiem naida runas kritērijiem, kā arī absolūtā vairumā gadījumu tiesa piespriedusi nosacītu sodu. Vadoties no minētā, būtu pamatots iemesls noteikt administratīvo atbildību par naida runu.”⁹

Nereti dzirdēti argumenti, kāpēc nav iespējams ieviest administratīvo atbildību attiecībā uz naida runu (nodarījumi tiks dekriminalizēti, nebūs iespējams administratīvā procesa ietvaros piekļūt datiem). Tomēr par šiem, kā arī citiem argumentiem ir nepieciešams diskutēt.

⁵ ES Pamatlēmums – Pamatlēmums 2008/913/TI par krimināltiesību izmantošanu cīņā pret noteiktiem rasisma un ksenofobijas veidiem un izpausmēm.

⁶ <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-15-on-combating-hate-speech/16808b5b01>

⁷ ANO Augstā cilvēktiesību komisāra 2013.gada 11.janvāra Ziņojuma par ekspertu darbagrūpām par nacionāla, rasu vai reliģijas naida kurināšanas aizliegumu pielikumu 20.un 34.punktu.

⁸ Dienaskārtībā tika skatīts likumprojekts Nr. 1238/Lp13 “Grozījumi Administratīvo sodu likumā par pārkāpumiem pārvaldes, sabiedriskās kārtības un valsts valodas lietošanas jomā.”

⁹ Dr.iur. Kristīne Dupate. Naida noziegumi un naida runa: starptautiskie standarti un Latvijas tiesiskais regulējums. Jurista vārds. 2022.gada 21.jūnijs.